

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA “MEN” OBRAZI
SHAKLLANISHINING EMOTSIONAL ASOSLARI VA IJTIMOY
MOSLASHUVGA TA’SIRI**

Mirsaidova Gulnora Kaxramonovna

*Toshkent shahar Mirzo Ulug‘bek tumani
437-DMTT direktori*

Annotatsiya: *“Men” obrazi shaxsning o‘zini anglash, o‘ziga nisbatan munosabat va ichki baholash tizimini ifodalovchi muhim psixologik tuzilma hisoblanadi. Maktabgacha yosh davrida “Men” obrazi faol shakllanish bosqichida bo‘lib, ushbu jarayon asosan emotsional tajriba va ijtimoiy munosabatlarni orqali rivojlanadi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda “Men” obrazining emotsional asoslari hamda uning ijtimoiy moslashuvga ta’siri psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Nazariy tahlil asosida emotsional tajriba, emotsional baholash va ijtimoiy o‘zaro ta’sir “Men” obrazining shakllanishida yetakchi omillar sifatida yoritiladi. Tadqiqot natijalari “Men” obrazi barqaror shakllangan bolalarda ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik va prosotsial xulq-atvor yuqori darajada namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *“Men” obrazi, maktabgacha yosh, emotsional rivojlanish, o‘zini anglash, ijtimoiy moslashuv, emotsional baholash.*

Аннотация: *Образ «Я» является важной психологической структурой, отражающей самосознание личности, отношение к себе и систему внутренней оценки. В дошкольном возрасте образ «Я» находится на стадии активного формирования, при этом решающую роль в данном процессе играет эмоциональный опыт и социальное взаимодействие. В статье анализируются эмоциональные основы формирования образа «Я» у детей дошкольного возраста и его влияние на социальную адаптацию. На основе теоретического анализа раскрывается роль эмоционального опыта, эмоциональной оценки и социального взаимодействия в становлении образа «Я». Результаты исследования свидетельствуют о том, что у детей с более сформированным образом «Я» наблюдается более высокий уровень социальной адаптации, эмоциональной устойчивости и просоциального поведения.*

Ключевые слова: *образ «Я», дошкольный возраст, эмоциональное развитие, самосознание, социальная адаптация, эмоциональная оценка.*

Abstract: *The self-image (“I-concept”) is a key psychological structure that reflects an individual’s self-awareness, self-attitude, and internal evaluation system. During the preschool period, the self-image undergoes active formation, largely shaped by emotional experience and social interaction. This article analyzes the emotional foundations of self-image development in preschool children and its influence on social adaptation. Based on theoretical analysis, emotional experience, emotional appraisal, and social interaction are identified as leading factors in the formation of the self-image. The findings indicate that children with a more stable self-image demonstrate higher levels of social adaptation, emotional stability, and prosocial behavior.*

Keywords: *self-image, preschool age, emotional development, self-awareness, social adaptation, emotional appraisal.*

Kirish

Zamonaviy psixologiyada shaxs rivojlanishini tushuntirishda “Men” obrazi markaziy tushunchalardan biri sifatida qaraladi. “Men” obrazi shaxsning o‘zini qanday idrok qilishi, o‘z imkoniyatlarini qanday baholashi va atrofdagi ijtimoiy muhit bilan o‘zaro munosabatini qanday tashkil etishini belgilovchi ichki psixologik tuzilma hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri “Men” obrazining dastlabki asoslari shakllanadigan muhim rivojlanish bosqichi bo‘lib, bu davrda bolaning emotsional tajribasi va ijtimoiy munosabatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bola o‘zini hali mustaqil va barqaror shaxs sifatida anglamaydi, biroq u o‘ziga nisbatan turli emotsional munosabatlarni boshdan kechiradi. Kattalarning munosabati, tengdoshlari bilan o‘zaro aloqalar, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik tajribalari bolaning ichki emotsional dunyosida muayyan iz qoldiradi va asta-sekin “Men” obrazining emotsional asoslarini shakllantiradi. Ushbu jarayonda bolaning o‘ziga nisbatan his qilgan emotsiyalari — quvonch, uyat, faxr, xavotir yoki ishonchsizlik — uning o‘zini anglash tizimiga singib boradi.

Psixologik nuqtai nazardan, “Men” obrazi faqat kognitiv tasavvur emas, balki emotsional mazmunga ega bo‘lgan subyektiv tajriba sifatida namoyon bo‘ladi. Bola o‘zini qanday his qilsa, ijtimoiy vaziyatlarda ham shunga mos tarzda harakat qiladi. Shu sababli “Men” obrazining emotsional asoslarini o‘rganish bolaning ijtimoiy moslashuvi, tengdoshlari bilan munosabatlari va xulq-atvorini tushuntirishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ijtimoiy moslashuv jarayonida bola o‘zini qanchalik qabul qilsa, atrofdagilar bilan munosabatni ham shunchalik samarali yo‘lga qo‘ya oladi.

Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda “Men” obrazining shakllanishida emotsional omillarning rolini psixologik jihatdan tahlil qilish hamda ushbu jarayonning ijtimoiy moslashuvga ta’sirini ilmiy asoslashdan iborat. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan tahlillar maktabgacha ta’lim amaliyotida bolalarning sog‘lom “Men” obrazini shakllantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlarni takomillashtirish imkonini beradi.

“Men” obrazi tushunchasining psixologik mazmuni va maktabgacha yosh davridagi o‘ziga xosligi

“Men” obrazi psixologiyada shaxsning o‘zini anglash tizimi, o‘ziga nisbatan munosabati va ichki baholash mexanizmlarini birlashtiruvchi murakkab psixologik tuzilma sifatida talqin etiladi. Ushbu tushuncha shaxsning “men kimman”, “men qandayman” va “men nimaga qodirman” degan savollarga ichki javoblari majmuasini ifodalaydi. Ilmiy manbalarda “Men” obrazi kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi natijasida shakllanadigan dinamik tizim sifatida izohlanadi [1]. Maktabgacha yosh davrida “Men” obrazi hali barqaror va ongli shakllanmagan bo‘lib, u asosan bolaning emotsional tajribasi va ijtimoiy munosabatlari orqali rivojlanadi. Bola bu davrda o‘zini atrofdagilar munosabati, baholari va emotsional signallari orqali anglaydi, natijada “Men” obrazi tashqi ijtimoiy

ta'sirlarning ichki aks sadosi sifatida shakllanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshda “Men” obrazining emotsional komponenti kognitiv komponentga nisbatan ustun bo'ladi, ya'ni bola o'zini avvalo qanday his qilishi orqali baholaydi [2]. Ushbu holat “Men” obrazining emotsional asoslari aynan ushbu yosh davrida shakllanishini ko'rsatadi. “Men” obrazining psixologik tuzilmasi odatda quyidagi o'zaro bog'liq tarkibiy qismlar orqali ifodalanadi: (1) emotsional o'zini idrok etish — bolaning o'ziga nisbatan his-tuyg'ulari; (2) subyektiv baholash — o'z xatti-harakatlari va imkoniyatlarini ichki mezonlar asosida baholash; (3) ijtimoiy aks ettirish — boshqalarning munosabati orqali o'zini anglash; (4) xulqiy yo'naltirilish — “Men” obrazi asosida shakllanadigan xatti-harakat tendensiyalari. Ushbu komponentlar maktabgacha yosh davrida izchil va notekis tarzda rivojlanib, bolaning individual tajribasiga bog'liq holda turlicha shakllanadi [3]. Maktabgacha yoshdagi bolalarda “Men” obrazi ko'pincha vaziyatga bog'liq bo'lib, bola bir holatda o'zini ijobiy, boshqa holatda esa salbiy qabul qilishi mumkin, bu esa ushbu tuzilmaning dinamik va o'zgaruvchan xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu jarayonni sxematik tarzda quyidagicha ifodalash mumkin: ijtimoiy vaziyat → emotsional reaksiya → subyektiv baholash → o'ziga nisbatan munosabat → xulqiy javob. Mazkur ketma-ketlik “Men” obrazining tashqi ijtimoiy tajriba asosida ichki psixologik tuzilma sifatida shakllanish mexanizmini ochib beradi [4]. Maktabgacha yosh davrida “Men” obrazining shakllanishida kattalar, xususan ota-ona va pedagoglarning emotsional munosabati hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, bolaning yutuqlari tan olinishi, xatolariga nisbatan qo'llab-quvvatlovchi munosabat bildirilishi ijobiy “Men” obrazining shakllanishiga xizmat qiladi. Aksincha, doimiy tanqid, inkor yoki taqqoslash bolaning o'ziga nisbatan salbiy emotsional munosabatini mustahkamlab, “Men” obrazining beqaror yoki past baholangan shaklda rivojlanishiga olib kelishi mumkin [5]. Shu bois maktabgacha yosh davrida “Men” obrazini shaxsning emotsional asosga ega bo'lgan, ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanuvchi muhim psixologik tuzilma sifatida o'rganish ijtimoiy moslashuv jarayonlarini tushuntirishda alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

“Men” obrazining emotsional asoslari va maktabgacha yosh davrida shakllanish omillari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda “Men” obrazining shakllanishi, avvalo, bolaning emotsional tajribasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, ushbu tajriba bolaning o'ziga nisbatan munosabatini belgilovchi ichki psixologik asos vazifasini bajaradi. Psixologik nuqtai nazardan “Men” obrazi kognitiv bilimlar majmuasi emas, balki emotsional mazmunga ega bo'lgan subyektiv tajriba sifatida qaraladi, chunki bola o'zini avvalo his qiladi, so'ngra anglaydi [6]. Shu sababli maktabgacha yosh davrida “Men” obrazining emotsional komponenti uning shakllanishida yetakchi o'rin egallaydi. Bola o'ziga nisbatan his qilgan emotsiyalar — qoniqish, ishonch, faxr, uyat yoki xavotir — uning ichki “Men” obrazini ranglaydi va keyingi ijtimoiy xatti-harakatlar uchun ichki yo'nalish beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning emotsional tajribasi qanchalik barqaror va ijobiy bo'lsa, “Men” obrazi ham shunchalik izchil va moslashuvchan shakllanadi [7]. “Men” obrazining emotsional asoslarini shakllantiruvchi omillarni bir nechta asosiy yo'nalishlarda tahlil qilish mumkin. Birinchi omil — emotsional aks ettirish bo'lib, bunda bola kattalarning o'ziga nisbatan munosabatini ichki emotsional tajriba sifatida qabul qiladi. Kattalarning qo'llab-quvvatlovchi, qabul qiluvchi va tushunuvchi munosabati bolada “men qadrliyaman” degan

ichki emotsional hissiyotning shakllanishiga olib keladi, bu esa ijobiy “Men” obrazining poydevorini yaratadi [8]. Ikkinchi omil — muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik tajribasining emotsional talqini bo‘lib, maktabgacha yoshdagi bola o‘z harakatlari natijasini ob‘ektiv baholashdan ko‘ra, unga nisbatan his qilgan emotsiyalari orqali anglaydi. Agar muvaffaqiyatsizlik emotsional qo‘llab-quvvatlash bilan kechsa, u “Men” obraziga salbiy ta‘sir ko‘rsatmaydi, aks holda esa o‘ziga ishonchsizlik va past baholash hissini mustahkamlashi mumkin [9]. Uchinchi omil — ijtimoiy taqqoslash bo‘lib, maktabgacha yosh davrida bola o‘zini tengdoshlari bilan bevosita taqqoslamasa-da, kattalar tomonidan berilgan baholar orqali o‘zini boshqalar bilan qiyoslay boshlaydi. Ushbu taqqoslashning emotsional mazmuni bolaning o‘ziga nisbatan munosabatini belgilab beradi va “Men” obrazining ijobiy yoki salbiy yo‘nalishda shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi [10]. “Men” obrazining emotsional asoslari shakllanish jarayonini sxematik tarzda quyidagicha ifodalash mumkin: ijtimoiy munosabat → emotsional tajriba → subyektiv baholash → o‘ziga nisbatan munosabat → “Men” obrazi. Ushbu ketma-ketlik bolaning “Men” obrazi tashqi baholardan emas, balki ushbu baholarning ichki emotsional talqini asosida shakllanishini ko‘rsatadi. Maktabgacha yosh davrida “Men” obrazining shakllanishida barqaror emotsional muhit alohida ahamiyatga ega bo‘lib, psixologik xavfsizlik hissi bolaning o‘zini erkin ifodalashi va ijobiy o‘zini anglashiga zamin yaratadi [11]. Shu bilan birga, bolaning individual psixologik xususiyatlari, xususan temperament va emotsional sezgirlik darajasi ham “Men” obrazining emotsional ranglanishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois “Men” obrazi har bir bolada o‘ziga xos tarzda shakllanadi va uni universal model asosida baholash ilmiy jihatdan to‘liq bo‘lmaydi [12]. Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarda “Men” obrazining emotsional asoslari ijtimoiy munosabatlar, emotsional tajriba va ichki baholash tizimining murakkab o‘zaro ta‘siri natijasida shakllanadi va aynan ushbu asoslar bolaning keyingi ijtimoiy moslashuv jarayonini belgilab beradi.

“Men” obrazining maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy moslashuv jarayoniga ta‘siri va psixologik mexanizmlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy moslashuv jarayoni bolaning ijtimoiy muhit talablariga qanchalik tez va mos ravishda javob bera olishi bilan emas, balki ushbu talablarni ichki jihatdan qanday qabul qilishi va ularga nisbatan qanday munosabat shakllantirishi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan “Men” obrazi ijtimoiy moslashuvning markaziy ichki psixologik regulyatori sifatida namoyon bo‘ladi. Bola o‘zini qanday qabul qilsa, ijtimoiy vaziyatlarda ham shunga mos tarzda harakat qiladi, chunki “Men” obrazi uning ijtimoiy tajribasini talqin qiluvchi ichki filtr vazifasini bajaradi [13]. Maktabgacha yosh davrida ijtimoiy moslashuv tengdoshlari bilan muloqotga kirishish, ijtimoiy qoidalarga moslashish, rollarni qabul qilish va nizoli vaziyatlarga munosabat bildirish orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu jarayonlarning barchasi bolaning o‘ziga nisbatan shakllangan emotsional munosabati bilan uzviy bog‘liqdir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijobiy “Men” obraziga ega bo‘lgan bolalar ijtimoiy vaziyatlarda o‘zlarini ishonchliroq tutadilar, muloqotga ochiq bo‘ladilar va yangi ijtimoiy tajribalarni qabul qilishga moyil bo‘ladilar [14]. Aksincha, beqaror yoki salbiy “Men” obrazi shakllangan bolalarda ijtimoiy chekinish, xavotir, o‘ziga ishonchsizlik yoki agressiv xatti-harakatlar kuzatilishi mumkin. “Men” obrazining ijtimoiy moslashuvga ta‘siri

bir nechta asosiy psixologik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Birinchi mexanizm sifatida o‘ziga nisbatan ishonch hissi ajratib ko‘rsatiladi, bunda bola o‘z imkoniyatlarini ijobiy baholagan sari ijtimoiy vaziyatlarga faolroq kirishadi va muvaffaqiyatsizliklardan kamroq qo‘rqadi [15]. Ikkinchi mexanizm emotsional barqarorlik bo‘lib, ijobiy “Men” obrazi bolaning emotsiyalarini boshqarish qobiliyatini kuchaytiradi va ijtimoiy vaziyatlarda impulsiv reaksiyalarni kamaytiradi. Uchinchi mexanizm ijtimoiy kutilmalarni qabul qilish bilan bog‘liq bo‘lib, bola o‘zini qadrli va qabul qilingan deb his qilgan sari ijtimoiy qoidalarni ichki ehtiyoj sifatida qabul qiladi, bu esa moslashuv jarayonini yengillashtiradi [16]. Ushbu mexanizmlarning ishlashini sxematik tarzda quyidagicha ifodalash mumkin: “Men” obrazi → o‘ziga ishonch → emotsional barqarorlik → ijtimoiy faollik → muvaffaqiyatli moslashuv. Mazkur ketma-ketlik “Men” obrazining ijtimoiy moslashuvga ta’siri bevosita emas, balki emotsional va xulqiy mexanizmlar orqali amalga oshishini ko‘rsatadi. Shuningdek, “Men” obrazi bolaning tengdoshlari bilan munosabatlarida ham muhim rol o‘ynaydi, chunki bola o‘zini qanday qabul qilsa, boshqalarni ham shunga mos tarzda qabul qiladi. Ijobiy “Men” obrazi shakllangan bolalarda hamdardlik, hamkorlik va prosotsial xatti-harakatlar ko‘proq kuzatiladi, bu esa ularning ijtimoiy guruhga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga olib keladi [17]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yosh davrida “Men” obrazining barqaror shakllanishi keyingi yosh bosqichlarida ham ijtimoiy moslashuv va shaxsiy barqarorlik uchun mustahkam psixologik poydevor yaratadi [18]. Shu sababli “Men” obrazini maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy moslashuvining ichki psixologik mexanizmi sifatida tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda “Men” obrazining shakllanishi shaxs rivojlanishining muhim va murakkab psixologik jarayonlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida “Men” obrazi bolaning o‘zini anglash jarayonida faqat kognitiv tasavvur emas, balki chuqur emotsional mazmunga ega bo‘lgan subyektiv psixologik tuzilma sifatida namoyon bo‘lishi ilmiy jihatdan asoslandi. Maktabgacha yosh davrida bolaning o‘ziga nisbatan his qilgan emotsional munosabatlari, kattalar va tengdoshlari bilan o‘zaro muloqot tajribasi “Men” obrazining shakllanishida yetakchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, “Men” obrazining emotsional asoslari qanchalik barqaror va ijobiy shakllansa, bolaning ijtimoiy moslashuv darajasi ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Ijobiy “Men” obraziga ega bo‘lgan bolalar ijtimoiy vaziyatlarga faolroq kirishadi, tengdoshlari bilan samarali munosabatlar o‘rnatadi hamda emotsional barqarorlikni namoyon etadi. Aksincha, “Men” obrazining beqaror yoki salbiy shakllanishi ijtimoiy chekinish, o‘ziga ishonchsizlik, emotsional zo‘riqish va moslashuv qiyinchiliklariga olib kelishi mumkin.

Shu asosda xulosa qilish mumkinki, maktabgacha yosh davrida bolaning emotsional tajribasini qo‘llab-quvvatlash, ijobiy emotsional munosabatlar muhitini yaratish va bolani shaxs sifatida qabul qilish “Men” obrazining sog‘lom shakllanishi uchun muhim psixologik shart hisoblanadi. Mazkur yondashuv maktabgacha ta’lim amaliyotida bolalarning ijtimoiy moslashuvi va kelgusidagi shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1982.
2. Эльконин Д.Б. Психология игры. — Москва: Педагогика, 1999.
3. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. — Москва: Педагогика, 2008.
4. Запорожец А.В. Развитие эмоциональной регуляции поведения у детей. — Москва: Просвещение, 1986.
5. Мухина В.С. Возрастная психология. — Москва: Академия, 2010.
6. Ғозиев Э.Ғ. Yosh davrlar psixologiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
7. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2012.